

# de lage landen



STIJN  
FELIX

+60  
PAGINA'S  
BOEKEN &  
LITERATUUR

## ALLEMAAL ANIMAAL

HET DIER IN DE MENS, DE MENS IN HET DIER

DE LITERAIRE BIOGRAFIE IN BLOEI

HET SPOOK VAN DE HISTORISCHE CANON

ZO KLINKT DE VLAAMS-NEDERLANDSE SAMENWERKING



# de lage landen

CONTEXT BIJ CULTUUR IN VLAANDEREN EN NEDERLAND

MEI 2023

66<sup>STE</sup> JAARGANG

FEBRUARI / MEI / AUGUSTUS / NOVEMBER

8 **AL WAT LOOPT, KRIIPT, VLIEDT**  
HENDRIK TRATSAERT



10

UITGELICHT

ALLEMAAL ANIMAAL

10 **HOE HET DIER EEN TRAP HOGER  
KWAM TE STAAN**

LODE DELPUTTE

17 **VOGEL VAN  
EEN VERANDEREND VADERLAND**

Wat de grutto ons vertelt  
over de Nederlandse natuur

ALBERT BEINTEMA

23 **BEEST VAN EIGEN BODEM**

Hoe extreemrechts zich herkent  
in de teruggekeerde wolf

HIND FRAIHI

28 **DARWINS LOFLIED**

Het meerstemmige dierenkoor van  
P.C. Hooft-prijswinnaar Tijs Goldschmidt

GEERDT MAGIELS

35 **AFSCHUW EN FASCINATIE**

Hybride wezens  
in de beeldende kunst

MAARTEN BUSER

43 **WAAROM REYNAERT EN VLAANDEREN  
NIET GESCEIDEN LEVERBAAR ZIJN**

FRITS VAN OOSTROM

51 **VAN CLARA TOT BOKITO**

De wildernis in onze dierentuinen

RAF DE BONT



## MAATSCHAPPIJ

- 60 IN DE SCHADUW VAN DE NEDERLANDSE WELVAART**  
JONAH FALKE
- 66 EEN TOONBEELD VAN ZINNIGE ORDENING**  
*Verschuivingen* van Stefan Hertmans  
CYRILLE OFFERMANS (RECENSIE)
- 68 MINDER KAPITAAL, MEER MEENT**  
*Wat we gemeen hebben* van Thijs Lijster  
PIETER HOEXUM (RECENSIE)



## GESCHIEDENIS

- 72 HET SPOOK VAN DE HISTORISCHE CANON**  
RENÉ VAN STIPRIAAN
- 82 'HOLLAND, BEHOUD JE MOLENS!'**  
De windmolen tussen iconisch erfgoed,  
nationale trots en polderkitsch  
LUTGARD MUTSAERS
- 90 EEN BONT ALLEGAARTJE ONTEVREDENEN**  
Pieter Serrien schrijft  
een verfrissende geschiedenis  
van de geuzen  
DRIES RAEYMAEKERS (RECENSIE)



**GESCHIEDENIS**

**93 ACHTTIENDE-EEUWSE  
PECHVOGEL MET WIJNDOMEIN**

*De koopman van Kanton*  
van Roelof van Gelder

ROB HARTMANS (RECENSIE)

**95 KRUISTOCHT VOOR  
EUROPESE EENHEID**

*Verrukkelijke verraders*  
van Erik Thys

TOMAS VANHESTE (RECENSIE)

**97 HOOGGESTEMDE GEDACHTEN  
IN LAAGGELEGEN GEBIED**

Erno Eskens schreef een  
filosofiegeschiedenis van  
de Lage Landen

JOHAN BRAECKMAN (RECENSIE)

**TAAL**

**100 DREIGT DE TAALUNIE  
HET NOORDEN KWIJFT  
TE RAKEN?**

TOMAS VANHESTE EN DAAN STOOP

**108 DE TAAL VAN EEN RUTTELENDE  
MINISTER-PRESIDENT**

SIEMON REKER (RECENSIE)





## KUNST

### 110 DUET ZONDER VALSE NOTEN

Hoe de Belgische en Nederlandse muzieksector elkaar gemakkelijk vinden

JASPER VAN LOY



### 115 EEN ONGEMAKKELIJKE BLIK IN DE SPIEGEL

*White Balls on Walls* van Sarah Vos over diversiteit in Stedelijk Museum

KARIN WOLFS

### 120 ZIE DE MANNEN VALLEN

In het Nederlandse theater bepalen vrouwen de blik

JOS NIJHOF

### 128 NAZIROOFKUNST IN BELGIË: EEN VERGETEN GESCHIEDENIS

*Kunst voor das Reich* van Geert Sels

FLORIS KUNERT (RECENSIE)

### 132 DE RASVERTELLER IN REINBERT DE LEEUW

JASPER CROONEN (RECENSIE)

### 134 EEN TOVERBAL DIE STEEDS VAN KLEUR VERANDERT

Laurens De Vos en Basje Boer over vrouwenrollen

LIESBETH D'HOKER (RECENSIE)



LITERATUUR

**138 WE LEZEN MASSAAL  
ENGELSE BOEKEN. SO WHAT?**

MAARTEN DESSING

**146 OUDE LEVENS,  
NIEUWE KWESTIES**

Hoe een biografie ook  
een goed boek wordt

DIRK VANDENBERGHE

**154 DE DENKER UIT HET DAGBOEK  
KOMT TOT LEVEN**

Judith Koelemeijer schreef over  
leven en werk van Etty Hillesum

DORIEN KOUIJZER (RECENSIE)

**158 OPGROEIEN OM DE LITTEKENS  
TE HERKENNEN**

*DealersDochter* van Astrid Roemer  
en *Sarnami, hai* van Bea Vianen

MARIA VLAAR (RECENSIE)

**161 WIE ZIET, KAN STEENGOED VERTELLEN**

*Luister* van Sacha Bronwasser

LISE DELABIE (RECENSIE)

**163 DE PEN ALS METGEZEL**

*Meisjes uit het dorp* van Marion Bloem

ANNE VAN DEN DOOL (RECENSIE)

**165 LEER JE MENSEN KENNEN  
DOOR TE KIJKEN?**

*Het Keizerpanorama* van Nicole Montagne

DAAN STOFFELSEN (RECENSIE)

**167 OP ZOEK NAAR  
EEN BEWOONBAAR ALTERNATIEF**

*Afscheid van de handkus*

van Benno Barnard

GUIDO VANHEESWYCK (RECENSIE)

**170 SMAAKMAKERTJE VAN  
HET GOED(KOP)E LEVEN**

*Siciliaanse brieven* van Geerten Meijsing

FRANK HELLEMANS (RECENSIE)



Lees meer op  
[www.de-lage-landen.com](http://www.de-lage-landen.com)



DERBY DER LAGE LANDEN

**172 LOF VAN LOF DER ZOTHEID**

BARBER VAN DE POL (RECENSIE)

**175 DE KLEEFKRACHT  
VAN GEDACHTEN**

*Ongevraagd advies* van  
Ester Naomi Perquin

ANNELEEN DE COUX (RECENSIE)

**178 EEN AARDSE MYSTICUS**

Verzameld werk en  
nieuwe gedichten  
van Roger de Neef

DIRK DE GEEST (RECENSIE)

**180 EEN ALGORITME  
LAAT DE AVOND VALLEN**

De keuze van Jozef Deleu

**186 BRUSSELS VACUÛM**

FRANK KEIZER

**187 MANNEKEN IS**

HERR SEELE

---

**188 MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER**

**190 COLOFON**

**191 STEUN & MECENAAT**



# AL WAT LOOPT, KRUIPT, VLIEDT

**D**e letter *A* voor *Animal*. “We moeten ons durven te begeven op de grens die ons scheidt van het animale, zodat de scheiding wordt opgeheven.” Zo definieerde de filosoof Gilles Deleuze zijn grondhouding van mens tegenover dier in zijn fameuze *Abécédaire*. Daaraan moest ik denken toen we de titel ‘Allemaal animaal’ kozen voor ons themadossier over mens en dier.

“*Il faut devenir animal*”, besloot Deleuze. Dier leren worden dus. Het was zijn manier om te zeggen dat hij eigenlijk niet meer geloofde in het antropocentrische wereldbeeld – de mens als middelpunt van alle leven en handelen. Het klonk vijftig jaar geleden al niet ondoordacht. Als zoogdier is de mens nu eenmaal ook een deel van de natuur, net als de planten, de ongewervelden en al wat loopt, kruipt, vliedt, of een microscopisch bestaan leidt.

Vandaag klinkt de roep om grondrechten voor die natuur, en voor dieren in het bijzonder, almaar luider. Het gevolg van deze redenering is natuurlijk wel dat die grondrechten alleen maar kunnen bestaan bij de gratie van precies diezelfde mens die ze toekent.

Vanuit een 360-gradenbenadering bekijken we in ‘Allemaal animaal’ wat er leeft over dit thema. In het openingsartikel beschrijft Lode Delputte de kenterende mentaliteit in de verhouding van de mens tegenover dieren. In de andere artikelen lees je hoe mensen een dier ten dienste stellen van een bepaalde ideologie, hoe vele uiteenlopende kunstenaars hybride wezens verzinnen om uiting te geven aan hun gemengde gevoelens, en hoe het concept van de dierentuin ooit ontstond en nu onder druk komt te staan.

Het dier als metafoor voor de eigenaardigheden van de mens is eeuwenoud. Onze voorpublicatie uit *De Reynaert. Leven met een middeleeuws meesterwerk* van mediëvist Frits van Oostrom gaat over de nawerking van deze legende in het gebied dat nu Vlaanderen heet. Zijn bewoners en tal van schrijvers zijn zich gaan identificeren met deze sluwe underdog: wie niet groot is, moet slim zijn. Wetende dat onze vriend de vos vandaag op basis van zijn daden levenslang zou krijgen, plus het stigma van psychopaat, ben ik blij dat we met *Reynaert* op het domein van de fictie vertoeven. Wie laatst licht, best licht, dacht niet alleen de vos.

In een ander artikel dalen we met een specifiek dier als zinnebeeld af naar de harde realiteit. De populatie van de grutto, Nederlands trotse weidevogel, is de voorbije decennia met drie vierden gedaald – halverwege de twintigste eeuw waren er nog honderdtwintigduizend paren. Die instorting vormt voor schrijver-bioloog Albert Beintema de aanleiding tot conclusies over monocultuur en overproductie met ingrijpende gevolgen voor de biodiversiteit. Mijn eenvoudige rekensom, rekening houdend met een verdere achteruitgang van vijf procent per jaar, dixit Beintema, roept volgend schrikbeeld op: in 2053 niet één grutto meer.

Verderop in dit nummer kan ‘Het spook van de historische canon’ van literair-historicus René van Stipriaan op mijn onverdeelde aandacht rekenen. Je verneemt waar het idee van een canon vandaan komt en wat er in Nederland en Vlaanderen van geworden is: op elk domein toepasbaar en soms dogmatischer dan waartoe hij ooit geconcipieerd werd.

Het artikel over de staat en de toekomst van de Taalunie heeft ettelijke weken journalistiek onderzoek gekost. Adjunct-hoofdredacteur Tomas Vanheste en Daan Stoop (*De Groene Amsterdammer*) namen de tijd voor een grondige analyse en interviewden vijftientwintig kenners en ingewijden. Conclusie: de Taalunie is nog altijd ons belangrijkste instrument om aan taalbeleid te doen, maar over de huidige invulling (wie, wat, hoe) valt een en ander te melden dat beter kan.

Iedere pen met naam is ooit ergens begonnen. Met ons nieuwe talentontwikkelingstraject De Mediakaravaan begeleiden we vijf jonge cultuurjournalisten. Na een oproep in Nederland en Vlaanderen streken ze neer op het festival *Shakespeare is Dead* in de Brakke Grond en maakten stukken en podcasts over de uitdagingen van theater-schrijvers vandaag. We doen hetzelfde op het podcastfestival *Oorzaken* in juni. Het resultaat lees en hoor je op onze website. Daar vind je ook *De Eerste Keer*, onze rubriek over romandebuten, die we uitbreiden met een podcastreeks: Dirk Vandenberghe en Anouk van Kampen interviewen in elke aflevering twee debuterende schrijvers en een door de wol geverfde auteur over zijn/haar/hun debuut. Samen met de ruim honderd recensies per jaar en de vele trendstukken over Nederlandstalige literatuur maakt deze podcast van *de lage landen* (tijdschrift én site) een van de weinige plekken waar je systematisch zo’n volume aan uitgekende inhoud over het betere boek aantreft. Men zegge het voort!

En ten slotte, omdat we van tipjes van de sluier houden: opdat het Nederlandse koninklijke paar niet met lege handen naar huis zou gaan bij zijn staatsbezoek aan België (20-22 juni), brengen wij een speciale editie van *de lage landen* uit. Met als focus: heden, verleden en vooral toekomst van beide landen. Hoe stellen België en Nederland het in 2050? We gaven schrijfopdrachten aan enkele van onze beste schrijvers en denkers. Deze publicatie zal vanaf 20 juni verkrijgbaar zijn via onze site en de boekhandel.

# HOE HET DIER EEN TRAP HOGER KWAM TE STAAN

Onze band met dieren gaat terug tot de vroegste menselijke herinnering. Maar zo snel als we het contact met de natuur zijn kwijtgeraakt, zozeer zijn we het dier de voorbije decennia ook gaan koesteren. Dat blijft niet zonder gevolgen op juridisch, politiek en sociaal vlak. ‘We moeten snel af van de idee dat de mens aan de top zit.’

**LODE DELPUTTE**

**I**n Nederland en Vlaanderen halen koeien- en varkensstallen meer dan ooit de krantenkoppen; de wolf is in onze contreien weer welkom en bij echtscheidingen oordelen rechters voortaan ook in het belang van de hond. Het Brussels Parlement dat onverdoofd slachten niet bant, krijgt bakken kritiek; in Midden-Nederland gaat een slachthuis dat wreed is voor vee resoluut dicht, en in de Vlaamse regering is dierenwelzijn een volwaardige ministerportefeuille geworden. Er hoeft geen plaatje bij: onze samenleving heeft het dier opnieuw ontdekt.

Het is ooit wel anders geweest. In Olen, in de bosrijke Antwerpse Kempen, baat oude stroper Leon Van Den Brande – hij haalde er laatst óók de krant mee – tot vandaag een privémuseum uit vol klemmen, knippen, ijzers, strikken en vallen. Met het gereedschap werden dieren gesnapt of gedood, en hoe dan ook gepijnigd. Amper enkele decennia geleden zou een wolf die het pad van een boer, herder of bovenvermelde Leon kruiste, genadeloos zijn afgeknald. Bioloog en auteur Dirk Draulans is er nog altijd verbaasd over dat in 1972, na een jarenlange strijd en mede door zijn toedoen, de vogelvangst verboden werd in België. “Verdikke, het kán!”, verwoordt Draulans het overwinningsgevoel dat hem en de ornithologische vereniging Wielewaal destijds in de ban had. “Het lijkt gisteren wel, maar wat een groene jongen zoal meemaakte als hij boeren of jagers tegenkwam! Dat kun je je vandaag niet meer voorstellen. Het toont hoe mainstream dieren- en natuurbescherming intussen geworden is.”

Het toont vooral hoe gespannen onze relatie met dieren in een recent verleden nog was. “Een vos die elke dag de eieren kwam roven bij een kippenhouder? Die moest dood, want hij kostte hem geld”, zegt Draulans. “Het dier was zijn concurrent.”

## EEN STUK MECHANIEK

En toch, hoezeer de mens er zich vaak ook door bedreigd voelde, als puntje bij paaltje kwam, was het dier weinig meer dan een object. “Een idee dat uit de Verlichting stamt, toen een filosoof als Descartes dieren in de eerste plaats als een stuk mechaniek be-